

طولانی‌ترین بمباران هوایی در ایران (بررسی واقعه چهارم آذرماه ۱۳۶۵ در شهرستان اندیمشک)

احمد هیکی، احسان آریا دوست، محمدرضا نجف‌وند، سید محسن راستاد

کارشناس ارشد علوم سیاسی

کارشناس ارشد تاریخ ایران بعد اسلام

کارشناس ارشد زبان شناسی

کارشناس ارشد علوم سیاسی

ahmadhiki@mailfa.com · ehsan.aria@yahoo.com

چکیده

جنگ پدیده‌ای ناگزیر در طول تاریخ است که از بدو حضور انسان بر روی زمین تاکنون به اشکال مختلف تداوم یافته است. به عقیده برخی صاحب‌نظران، دنیا به‌طور کلی در حال جنگ است و زمانی را که ما دوران صلح می‌نامیم نیز آمادگی برای جنگی دیگر است. جنگ تحمیلی عراق علیه ایران یکی از طولانی‌ترین جنگ‌ها در طول قرن بیستم بود که به مدت ۸ سال طول کشید. کسانی که در خصوص جنگ تحمیلی به تحقیق و پژوهش پرداخته‌اند این هشت سال را به برهه‌های مختلفی تقسیم نموده‌اند. یکی از این موارد جنگ شهرهاست که در آن نیروهای نظامی عراق به بمباران شهرهای مختلف ایران با انواع تسلیحات در دسترس در آن زمان پرداخته‌اند. شهرستان اندیمشک با توجه به استقرار در یک منطقه استراتژیک هدف طولانی‌ترین بمباران در تاریخ ایران قرار گرفت که خسارات جانی و مالی زیادی به بار آورد به‌گونه‌ای که بسیاری از مردم هم‌اکنون نیز در حافظه تاریخی خود این جنایت را از یاد نبرده‌اند. در این مقاله به بررسی زوایای مختلف این حادثه تاریخی که به‌عنوان طولانی‌ترین بمباران هوایی تاریخ ایران از آن یاد می‌شود، پرداخته شده است.

کلمات کلیدی: جنگ، جنگ تحمیلی، جنگ شهرها، شهرستان اندیمشک، چهار آذر

مقدمه

جنگ رسمی و همه‌جانبه عراق علیه ایران با تهاجم نیروی هوایی عراق به ۱۹ نقطه مهم از جمله پایگاه‌های هوایی غرب کشور آغاز گردید و نیروی زمینی ارتش عراق از شمال قصر شیرین تا خرمشهر تجاوز سراسر خود را آغاز کردند. جنگ در حالی آغاز شد که هنوز بیش از نوزده ماه از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران نگذشته بود و نظام جمهوری اسلامی تثبیت نگردیده بود و در گوشه و کنار کشور حوادث مختلفی روی می‌داد که امنیت ملی کشور را تهدید نموده و یکپارچگی و آرامش آن را در معرض خطر قرار می‌داد. سپاه پاسداران و کمیته‌های انقلاب اسلامی و نیروهای مردمی هنوز انسجام کافی و سازمان‌یافته‌ای نداشته و از لحاظ آموزش‌های نظامی در مراحل اولیه و ابتدایی این تخصص قرار داشتند و تصور روشنی از توان و کارایی خود نداشتند. ارتش جمهوری اسلامی در حال انطباق خود با ارزش‌ها و هنجارهای انقلاب و درگیر با مسائل ناشی از تجدید سازمان و به‌ویژه پاک‌سازی نیروی انسانی خود و در عین حال درگیر در مناطق آشوب‌زده در غرب و جنوب غرب و پاره‌ای مناطق شمالی کشور بود. (گروه اساتید؛ ۱۳۸۸: ۲۴ و ۲۵) به هر ترتیب با پذیرش قطعنامه ۵۹۸ پس از ۸ سال رویارویی با دشمن مردم ایران برای اولین بار در دویست و پنجاه سال اخیر حتی یک وجب از خاک بیگانه را به دشمنان تقدیم نکردند. پژوهشگران جنگ با بررسی مفاهیم و واقعیت‌های جنگ تحمیلی برهه‌های مختلفی از آن را معرفی می‌کنند مانند جنگ نفت‌کش‌ها و غیره که یکی از آن‌ها جنگ شهرها است که خود در مراحل مختلف و طی سال‌های متفاوت صورت پذیرفته است. در طول جنگ تحمیلی حملات هوایی متعددی از سوی کشور عراق، شهرهای میهن ایران اسلامی را مورد هجوم قرارداد. مناطق مرزی غربی ایران به واسطه نزدیکی با کشور عراق و همچنین موقعیت راهبردی بعضی شهرها از جمله اندیمشک سبب شد تا بیش از سایر مناطق مورد هجوم قرار بگیرد. یکی از این حملات هوایی به حادثه چهارم آذرماه سال ۱۳۶۵ مربوط می‌شود که از سوی نیروی هوایی عراق توسط ۵۴ فروند به مدت زمان یک ساعت و ۴۵ دقیقه آسمان شهر اندیمشک را تصرف کرده بودند و با بمباران کردن نقاط حساس از جمله راه‌آهن، سد دز، پایگاه چهارم شکاری و حمله به مناطق مسکونی، اوج بی‌رحمی خود را نشان دادند. در این مقاله بر آنیم تا علاوه بر معرفی جنگ شهرها، به بررسی حمله هوایی چهارم آذرماه سال ۱۳۶۵ شهر اندیمشک بپردازیم و مشخص کنیم که آیا این حمله هوایی در زمره جنگ شهرها قرار می‌گیرد یا نه.

پیشینه تحقیق

متأسفانه علی‌رغم گستردگی این حملات و آثار فراموش ناشدنی آن تاکنون تحقیق جامع و تخصصی در خصوص ابعاد مختلف این بمباران انجام نشده است. به‌طور کلی می‌توان گفت بحث جنگ شهرها در ادبیات مربوط به جنگ تحمیلی با یک فقر نظری و تحقیقاتی مواجه است. به‌هرحال اخیراً در شهرستان اندیمشک مستندی بانام «اندیمشک در آتش» با کارگردانی علی شهابی به بررسی این موضوع پرداخته است که می‌توان آن را جز اولین اقدامات در خصوص معرفی این فاجعه دردناک در این شهرستان نامید.

روش تحقیق

بدیهی است با توجه به کمبود منابع در خصوص جنگ شهرها و نبود منابعی درباره مورد مطرح‌شده در این تحقیق هم از روش میدانی و جمع‌آوری خاطرات شفاهی و هم بررسی‌های اسنادی و کتابخانه‌ای جهت ارائه مطالب استفاده شده است.

مفهوم جنگ

نگاهی به تاریخ جوامع انسانی مشخص می‌کند که دولت‌ها حتی در دوره‌هایی که عملاً درگیر جنگ نبوده‌اند و نوعی روابط مسالمت‌آمیز با یکدیگر داشته‌اند، با شیوه‌های گوناگون مانند تبلیغ تهدید و جنگ سرد خود را برای جنگ عملی آماده

می‌کرده‌اند. رقابت تسلیحاتی و افزایش روزافزون قدرت نظامی کشورها مبین این واقعیت انکارناپذیر است که جنگ باوجود همه ویرانی‌هایش یک پدیده پایدار تاریخ به شمار می‌رود. (جمالی، رستمی، ۱۳۸۱: ۲۱ و ۲۲) جنگ سرنوشت و شکل قاره‌ها و مناطق مختلف جهان را ترسیم کرده است. با این وجود، موضوع جنگ به صورت نسبتاً ضعیفی توصیف و تشریح شده و درک ناقص و ناچیزی از آن وجود دارد. (استار، ۱۳۸۰: ۸۶) جنگ در عمومی‌ترین نوع خود اگرچه دارای تعاریف متعدد اما دارای مفهومی واحد و مشترک است (حسینی تاش؛ ۱۳۸۴: ۸۷) درباره جنگ نیز، همانند سایر مفاهیم، تعریف‌های مختلفی بیان شده است که هر یک بیانگر نگرش خاصی، به جنگ است. (شیرودی؛ ۱۳۸۴: ۳) تعدادی از تعاریف جنگ عبارت‌اند از: جنگ کشمکش نظامی در مقابل دشمن است. جنگ تنازع فعال میان نهادهای رقیب است. -جنگ کشمکش خشونت‌آمیز در مقیاس بزرگ است. جنگ کشمکش نظامی با نیروی نظامی مخالف است. جنگ یک کشمکش شامل کاربرد سازمان‌یافته سلاح و فشار فیزیکی میان کشورها یا گروه‌های نظامی بزرگ دیگر است. جنگ یک حالت کشمکش میان دو یا چند گروه است که برای از بین بردن نیروی مقابل به هم حمله می‌کنند. جنگ یک حالت تجاوز است که به وسیله قدرت فیزیکی انجام می‌شود. جنگ یک حالت مخالفت، مشاجره، یک عمل مخالف، مشاجره خصمانه و دشمنی است. جنگ ستیزه کردن و نزاع همراه با خشونت است. جنگ یک حالت معمولاً آشکارا و اعلام‌شده کشمکش و خصومت در میان ایالات یا کشورهاست. جنگ تنازع یا رقابت در میان نیروهای مخالف برای رسیدن به اهداف خاص است. - جنگ شامل جنگ اعلام‌نشده یا جنگ غیرنظامیان، عمل جنگی توسط نیروی نظامی شامل عملیات عقب‌نشینی و تأخیری یا دفاع در مقابل یک حمله واقعی یا مورد انتظار به وسیله هر دولت، قدرت عایله یا قدرت‌های دیگر که از افراد نظامی یا دیگر عوامل استفاده می‌کنند و یا شورش، قیام، طغیان، سرکشی و... است. (کمالی؛ ۱۳۸۹: ۱۷۴ و ۱۷۵) سپس رون جنگ را به طور گسترده به منزله یک درگیری نظامی تعریف می‌کند. این‌هایم جنگ را جدال بین دو دولت از طریق قوای نظامی باهدف تفوق و غلبه بر دیگری و اعمال شرایط دلخواه طرف پیروز می‌دانند. وردوس می‌نویسد جنگ جدلی مسلحانه بین دولت‌ها است که در آن کلیه روابط صلح‌آمیز معلق شده باشد. کلاوزویتس یکی از برجسته‌ترین نظریه‌پردازان جنگ مدرن معتقد است که جنگ فعالیت اجتماعی مشتمل بر بسیج و سازمان‌دهی افراد ذکور یک جامعه برای اعمال خشونت فیزیکی است که مستلزم تنظیم انواع خاصی از روابط اجتماعی است و منطق خاص خود را دارد. او جنگ را عمل خشونت‌باری می‌داند که هدفش وادار کردن حریف به اجرای خواسته‌های ماست، جنگ ادامه سیاست با ابزاری دیگر است که نه تنها خصیصه نظامی بلکه ویژگی‌های دیپلماتیک، روانشناسی و اقتصادی را نیز دارد. (حسینی تاش، ۱۳۸۷: ۸۴)

نظریه‌های جنگ

از دیدگاه جامعه‌شناسی جنگ تیزه خشن و منظمی است که بین دو یا چند جامعه مستقل درمی‌گیرد. از دیدگاه سیاسی جنگ به قصد تحمیل هدف سیاسی و به بیان دقیق‌تر پذیراندن هدف‌های ملی صورت می‌گیرد و از دیدگاه حقوقی جنگ با به کار بردن وسایل و ابزاری که موجب حقوق بین‌الملل تنظیم گردیده است صورت می‌گیرد. از این رو جنگ امری شرطی است که به محض وقوع مجموعه‌ای از قواعد حقوقی وی معین را خواه در مورد کشور متخاصم و خواه در مورد کشور ثالث بی‌هیچ تفاوتی از قوه به فعل درمی‌آورد و به عهده آن‌ها می‌گذارد (رامتین، ۱۳۸۷: ۶ و ۷) جنگ همواره در جوامع انسانی به خصوص پس از مرحله باندی یعنی در روستاها قبایل و امارات وجود داشته است. دانشمندان بسیاری از جمله انسان‌شناسان درباره تبیین و توضیح جنگ مطالعه کرده‌اند و دلایل بسیاری را برای آن آورده‌اند این دلایل شامل دلایل مادی و غیرمادی است که نتیجه آن نظریه‌های مختلف از تطوری تا دیگر نظریه‌ها در این مورد شده است؛ اما انسان‌شناسان نظریات بی‌شمار در این مورد را به سه گروه اصلی فرهنگی، انگیزشی و مادی و تولیدمثلی و بدنی تقسیم کرده‌اند که همه آن‌ها را در برمی‌گیرد. با توجه اینکه در صورت پرداختن به تمامی نظریات امکان دارد از موضوع اصلی این پژوهش دور شویم تنها به نظریه

مادی‌گرایی فرهنگی می‌پردازیم که به نظر می‌تواند بخشی از دلایل جنگ تحمیلی علیه ایران به‌خصوص موضوع موردنظر را تبیین کند.

نظریه مادی‌گرایی فرهنگی جنگ

نظریه مادی‌گرایی از جمله نظریه‌هایی است که با تأمل در آن می‌توان بمباران هوایی موردنظر را در این تقسیم‌بندی قرارداد و در این زمینه فرگوسن نظریه مادی‌گرایی فرهنگی راجع به جنگ را در مورد بحث قرار داده است. وی عقیده دارد جنگ‌ها هنگامی شروع می‌شود که آن‌هایی که برای جنگ تصمیم می‌گیرند (رهبران جنگ) تخمین می‌زنند که از این راه منافع مادی‌شان تأمین می‌شود. منافع مادی تصمیم‌گیرندگان جنگ را می‌توان به شرح زیر دانست. ۱. افزایش راه‌یابی به منابع ثابت ۲. به دست آوردن ارزش‌های منقول ۳. بهره‌برداری از گروه‌های دیگر ۴. پیروزی و تشکیل گروه دیگر ۵. بالا بردن موقعیت خود رد جامعه ۶. پیشگیری از حمله دیگران چنانکه ملاحظه می‌شود. بند ۶ نشان می‌دهد که جنگ همیشه آزادانه انتخاب نمی‌شود بنابراین جنگ ممکن است آزادانه و با برنامه‌ریزی انتخاب شود و یا بدون برنامه، ناخواسته و آخرین راه‌حل باشد. (کمالی؛ ۱۳۸۳؛ ۱۳۸۹ و ۱۸۴) بنابراین می‌توان چنین اظهار کرد که بمباران هوایی سال ۱۳۶۵ شهرستان اندیمشک نیز مستثنا از قاعده و نظریه مادی‌گرایی فرهنگی جنگ نیست. بی‌شک مهاجمان عراقی در این بمباران به دنبال دست‌یابی به منابع این شهرستان و یا تخریب نقاط حساس این منطقه از جمله راه‌آهن و پایگاه چهارم شکاری بودند.

جنگ شهرها

جنگ شهرها یکی از شیوه‌های بسیار مؤثر در اعمال تدبیر نظامی است که با بهره‌گیری از نیروی هوایی (هوایماهای شکاری بمب‌افکن‌ها بالگردها و غیره) و توپخانه‌های دوربرد و گاهی پایگاه‌های موشکی (اعم از کوتاه برد، میان برد یا دارای برد بلند) به‌منظور بمب باران مناطق عمومی و مسکونی و اقتصادی نیروی مقابل در حوزه غیر رزمی و باهدف فرسایش اراده طرف مقابل و تحمیل اراده به او (جنگ روانی) صورت می‌گیرد (یحیوی؛ ۱۳۹۰: ۲۶) آلیس هیلز معتقد است شهرها علاوه برداشتن پوشش فیزیکی از حمایتی سیاسی و نیز از وجود مقررات انتظامی و کنترلی و تدافعی برخوردار می‌باشند و این مسئله کارایی جنگ‌افزارهای سنگین از قبیل تانک‌ها، توپ‌ها و تجهیزات مشابه را کاهش می‌دهد. در این منازعات دشمن ضعیف ممکن است به‌منظور در امان ماندن از آتش سلاح‌های دشمن خود به شهرها پناه برده و از مردم بومی و غیرنظامیان به‌عنوان وسیله اعمال فشار سیاسی به نفع خود استفاده کند و اگر بپذیریم که این اتفاق خواهد افتاد دیگر جنگ در شهرها و مناطق مسکونی اجتناب‌ناپذیر و لذا پیشنهاد می‌نماید که سربازان آمریکایی آمادگی چنین جنگی را با توجه به تجربیاتی که از تاریخ نبردهای شهری از برلین تا عراق ذکر می‌نماید، کسب کنند. (عصاریان؛ ۱۳۸۶: ۲۱۸) جنگ شهرها به‌منظور ایجاد رعب و وحشت و در نتیجه فرسایش و تضعیف اراده نیروی مقابل و در نهایت تحمیل اراده خود بر او تحقق می‌یابد بنابراین ریشه و مبنای روانی یعنی ترس و احساس ناتوانی دارد به همین جهت‌ها نوعی جنگ روانی و در نتیجه بدترین نوع آن دانسته‌اند که همراه با خسارات و ضایعات شدید است. در ایران جنگ شهرها واژه‌ای است که حیات خود را از جنگ ایران و عراق اخذ کرده است. البته مفهوم این نیست که از نظر تاریخی نیز کاملاً هم‌زمان با جنگ ایران و عراق باشد بلکه در مفهوم خاص اصطلاحی است که در اسفند ۱۳۶۳ به وجود آمد و رایج گردید در حالی که تا قبل از آن تحت عنوان «بمباران هوایی» و «بمب باران مناطق مسکونی» یاد می‌شد؛ بنابراین جنگ شهرها دارای دو مفهوم خاص و عام است. جنگ شهرها به مفهوم عام بیانگر نوعی عملیات نظامی است که با به‌کارگیری نیروی هوایی هوانیروز، توپخانه‌های سنگین، به‌ویژه با برد بلند و پایگاه‌های موشکی در مقابله با شهرها مناطق مسکونی و سایر مناطق غیر رزمی و باهدف ایجاد رعب و وحشت و گاه تخریب و ناتوان‌سازی طرف مقابل صورت می‌گیرد. در این بعد می‌توان به مواردی اشاره کرد: ۱... پرواز هوایماها و بالگردهای دشمن بر فراز مناطق مسکونی، فرهنگی و اقتصادی طرف مقابل ۲. شکستن دیوار صوتی. ۳. پخش اعلامیه‌ها و شایعات از طریق هوایماها، بالگرد و توپخانه. ۴. بمب باران هوایی. ۵. به‌کارگیری سلاح شیمیایی ۶. گلوله‌باران مناطق

غیرنظامی از طریق توپخانه ۷. پرتاب موشکها و بمبهای هدایتشونده؛ بنابراین در این بیان جنگ شهرها صرفاً جنگ هوایی نیست بلکه می‌تواند از روی زمین (توپخانه‌ها، پایگاه‌های موشکی) و از دریا از درون کشتی‌های جنگی یا زیردریایی‌ها نیز صورت گیرد همان‌گونه که تمام این موارد در جنگ ایران و عراق مشاهده شد. بر اساس این تعریف جنگ شهرها به مفهوم بمب باران و گلوله‌باران مناطق مسکونی غیر رزمی از تاریخ ۱۳ فروردین ۱۳۵۸ یعنی حدود پنجاه روز بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و تقریباً یک سال و نیم از قبل از هجوم سرتاسری عراق به مرزهای ایران شروع شد. در این روز یک فروند بالگرد عراقی به حریم هوایی ایران در شهر مهران و پست گمرکی بهرام‌آباد تجاوز نمود که در تاریخ ۱۵ فروردین ۱۳۵۸ مورد اعتراض جمهوری اسلامی ایران قرار گرفت. سلسله حملات هوایی و توپخانه همراه با درگیری‌های مرزی به صورت جزئی تا یک سال ادامه یافت ولی در تاریخ ۱۷ فروردین ۱۳۵۹ بود که آتش توپخانه سنگین عراق علیه ایران در منطقه قصر شیرین باعث زخمی شدن تعداد پانزده نفر از غیرنظامیان گردید. از این زمان حملات هوایی کیفیت و اهمیت خاصی یافت به طوری که در هشت خرداد باعث کشته شدن دوازده نفر و زخمی شدن سی و شش نفر دیگر در شهر مهران شد. جنگ شهرها به مفهوم خاص؛ در این مفهوم جنگ شهرها در مقطع و زمان حساسی از جنگ ایران و عراق شروع می‌شود و اصطلاح جنگ شهرها در این برهه از تاریخ جایگزین اصطلاحات دیگر می‌شود. در این دیدگاه آغاز دوران جنگ شهرها به اسفندماه ۱۳۶۳ برمی‌گردد که از این زمان اصطلاح جنگ شهرها بر سر زبان‌ها می‌افتد. (یحیوی؛ ۱۳۹۰: ۲۷ و ۲۸).

سیر تاریخی جنگ شهرها

آغاز جنگ شهرها به عنوان یک استراتژی نظامی سیاسی و باهدف اعمال شدید فشارهای روانی در جهت وادار کردن ایران به تسلیم برای نشستن به پای میز مذاکره و پذیرش صلح و پایان دادن به جنگ ایران و عراق، به صورت جنگی دوجانبه از ۲۳ بهمن ۱۳۶۳ یا به عبارت دقیق‌تر از سوم اسفند ۱۳۶۳ و همزمان با عملیات بدر آغاز شد جنگ شهرها به همین شکل و با افت‌وخیزهای تقریبی تا پایان جنگ ایران و عراق و برقراری آتش‌بس ادامه یافت. جنگ شهرها در این مقطع مراحل چند را با توجه به مقتضیات و شرایط زمانی و برخورد‌های طرفین جنگ به ویژه عراق پشت سر گذاشت (یحیوی؛ ۱۳۹۰: ۳۲) وضعیت کلی جنگ در سال‌های سوم و چهارم نشان می‌دهد که علی‌رغم تلاش قوای خودی برای انجام یک عملیات سرنوشت‌ساز و تعیین کننده، جنگ کماکان حالت فرسایشی خود را حفظ کرده است عراق در سال پنجم جنگ ضمن حفظ مواضع دفاعی خود تلاش می‌کرد از طرق بین‌المللی ر ایران فشار آورد تا بتواند شرایط خود را به ایران تحمیل نماید و برای متقاعد ساختن جامعه بین‌المللی تحمیل فشار سیاسی و اقتصادی به ایران به دنبال گسترش دامنه جنگ بود و به همین دلیل جنگ نفت‌کش‌ها را در خلیج فارس راه انداخته و به بمباران و موشک‌باران شهرها پرداخته بود. (گروه اساتید؛ ۱۳۸۸: ۴۰) به این ترتیب جنگ شهرها شامل ۷ مرحله بود که به طور اجمالی به آن‌ها پرداخته می‌شود:

۱. مرحله اول ۱۳۶۳ و ۱۳۶۴ این مرحله از اسفند ۱۳۶۳ شمسی آغاز شد و تا هفدهم فروردین ۱۳۶۴، یعنی به مدت یک ماه و نیم ادامه یافت. در این مدت ۲۹ شهر و چندین روستای ایران ۱۱۸ بار مورد اصابت بمب‌ها و موشک‌های عراقی قرار گرفت و حاصل آن ۱۲۲۷ نفر شهید و ۴۶۸۲ نفر زخمی بود. (یحیوی؛ ۱۳۹۰: ۳۲) امیر سرتیپ بختیاری در کتاب معارف جنگ تاریخ دقیق آغاز این مرحله را ۱۳/۶/۱۳۶۳ معرفی نموده است و مدت دقیق حملات را ۳۴ روز تعداد ۴۵۰۰ نفر را به عنوان مجروح آورده است. (گروه اساتید؛ ۱۳۸۸: ۴۵)

۲. مرحله دوم خرداد ۱۳۶۴: این مرحله از پنج خرداد تا بیست و چهار خرداد ۱۳۶۴ ادامه یافت و طی آن ۲۷ شهر و چندین روستا ۱۰۵ بار مورد اصابت قرار گرفت که تلفات آن شامل ۵۷۰ شهید و ۱۳۳۲ نفر زخمی بود (یحیوی؛ ۱۳۹۰: ۳۲) امیر سرتیپ بختیاری در کتاب معارف جنگ ادامه یافتن این حملات را نوزده روز می‌داند (گروه اساتید؛ ۱۳۸۸: ۴۵)

۳. مرحله سوم زمستان ۱۳۶۵: تنها دو روز پس از عملیات کربلای ۵ یعنی از تاریخ ۱۳۶۵/۱۰/۲۱ سومین مرحله از جنگ شهرها با بمباران سوسنگرد آغاز شد و به مدت ۴۲ روز ادامه یافت (گروه اساتید؛ ۱۳۸۸: ۴۵) تعداد بمبارانها ۲۳۶ بار و تعادل موشکهای شلیک شده عراقی ۲۸ فروند بود. آمار شهدا ۳۰۵۰ نفر و آمار زخمیها ۱۱۱۶۳ نفر در این دوره است. لازم به ذکر است در این مدت هشت موشک نیز از سوی ایران به شهر بغداد شلیک شد. به علاوه در این مرحله به مدت دو روز یعنی روزهای ۲۷ و ۲۸ بهمن جنگ شهرها متوقف گردید. بعد از این مرحله قطع دوهفته‌ای جنگ شهرها از سوی صدام اعلام گردید. (یحیوی؛ ۱۳۹۰: ۳۴). بمباران هوایی شهر اندیمشک نیز در مرحله سوم جنگ شهرها به وقوع پیوست. طولانی‌ترین بمباران تاریخ ایران در طول حملات هوایی، ساعت ۱۱:۳۰ در روز ۴ آذرماه ۱۳۶۵ در شهرستان اندیمشک صورت گرفت و شهر اندیمشک به محوریت ایستگاه راه‌آهن و حومه آن به مدت یک ساعت و چهل پنج دقیقه توسط ۵۴ فروند هواپیمای دشمن بعثی عراق بمباران شد و بیش از ۳۰۰ نفر از شهروندان شهید و حدود ۷۰۰ نفر مجروح شدند (پور جباری، ۱۳۸۹: ۲۳۳).
۴. مرحله چهارم بهار و تابستان ۱۳۶۶: این مرحله در تاریخ هجدهم فروردین ۱۳۶۶ و همزمان با عملیات کربلای ۸ شروع شد و به‌ویژه در طول عملیات کربلای ۹، ۱۰ و فتح ۵ الی ۷ و نصر ۱ تا ۴ ادامه یافت.
۵. مرحله پنجم پاییز ۱۳۶۶: این مرحله از جنگ شهرها در تاریخ ۱۸ شهریور ۱۳۶۶ و در آستانه سفر دکوئیر دبیر کل سازمان ملل متحد به تهران و در واقع برای وادار کردن ایران به پذیرش قطع‌نامه ۵۹۸ شورای امنیت سازمان ملل متحد شروع شد و با شدت و حدت بیشتری نسبت به مراحل سابق ادامه یافت. پایان این مرحله از جنگ شهرها در تاریخ ۲۷ آبان ۱۳۶۶ در پس از حملات هواپیماهای عراقی به نیروگاه بوشهر است.
۶. مرحله ششم اسفند ۱۳۶۶ و فروردین ۱۳۶۷: مرحله ششم جنگ شهرها در تاریخ ۸ اسفند ۱۳۶۶ و با بمب بران شدید شهر تهران آغاز شد. این مرحله از جنگ شهرها در روز ۲۲ اسفند ۱۳۶۶ یک روز متوقف شد؛ اما با شدت بیشتری در تاریخ ۲۳ اسفند دوباره آغاز شد و تا ۱۱ فروردین ۱۳۶۷ ادامه داشت.
۷. مرحله هفتم و پایانی جنگ شهرها: آخرین مرحله از جنگ شهرها در تاریخ ۲۱ فروردین ۱۳۶۷ از سوی عراق شروع شد و تا تاریخ ۳۱ فروردین ۱۳۶۷ ادامه یافت. (یحیوی؛ ۱۳۹۰: ۳۳ و ۳۴).

بمباران اندیمشک در جنگ شهرها

در چهارم آذرماه سال ۱۳۶۵ شهرستان اندیمشک مورد حمله هوایی قرار گرفت، این بمباران به مدت یک ساعت و چهل و پنج دقیقه طول کشید و علی‌رغم تأکیدات حقوق بین‌الملل بر عدم بمباران مناطق مسکونی، کشور عراق اقدام به این حملات با ۵۴ فروند جنگنده نمود که خسارت‌های زیادی را بر جای گذاشت و بیش از ۳۰۰ نفر از شهروندان شهید و حدود ۷۰۰ نفر مجروح شدند (پور جباری، ۱۳۸۹: ۲۳۳). اگر تضعیف اراده عمومی، تخریب نقاط حساس و جلوگیری از موفقیت حملات آینده ایران در آن زمان از اهداف جنگ شهرها باشد به درستی می‌توان نتیجه گرفت که در برهه‌ای از تاریخ جنگ که موسوم به جنگ شهرها است شهرستان اندیمشک که دارای مردمانی مبارز و پرشور و البته وجود مناطق حیاتی همچون راه‌آهن و پایگاه چهارم شکاری و دفاتر قرارگاه‌های عملیاتی مختلف دوران جنگ در منطقه مورد اصابت بود مورد حمله جنگنده‌های رژیم بعث عراق قرار گرفته است (آریا دوست، هیکی، ۱۳۹۴: ۶۸). در زمان بمباران هوایی شهر اندیمشک با مرکزیت ایستگاه راه‌آهن، کارکنان و کارمندان ایستگاه به‌ویژه نیروهای حساس ایستگاه مثل کنترل خط و دپو حاضر به ترک صحنه نشدند و از جمله رشادت‌ها و از خودگذشتگی‌های کارکنان ایستگاه می‌توان به فداکاری شهید تیمور غلام‌زاده اشاره کرد که در حین بمباران سعی در انتقال لوکوموتیوهای مانده در ایستگاه به پناهگاه را دارد. شهید والامقام پس از انتقال دو عدد از لوکوموتیوها، در حین جابه‌جا کردن لوکوموتیو سوم، مورد اصابت راکت هواپیمای عراقی قرار می‌گیرد و به مقام والای شهادت نائل می‌گردد (آرشو روایط عمومی راه‌آهن زاگرس). این رشادت شهید که از کارمندان ایستگاه راه‌آهن محسوب

می شد در آن لحظه بمباران که تمامی محوطه ایستگاه راه آهن از آتش جنگنده های بعثی عراق در امان نبود، نتوانست مانع از انجام وظیفه کارمند و شهید راه آهن بشود و در آن شرایط سخت و بحرانی، وظیفه شغلی خود را به نحو احسن انجام می دهد که نشان از روحیه بالا وی بوده و حتی ۵۴ فرزند عراقی که به زعم خود برای تضعیف روحیه مردمان این خطه آمده بودند نتوانست خللی وارد کند.

نتیجه گیری

اگرچه فاجعه چهارم آذرماه سال ۱۳۶۵ و انتخاب شهرستان اندیمشک برای حمله موشکی از ابعاد مختلفی از سوی کشور عراق از جمله ایستگاه راه آهن اندیمشک و نقش حیاتی آن در انتقال نیرو و پشتیبانی از جبهه ها، نزدیک بودن به پایگاه چهارم شکاری، استقرار نیروها و دفاتر قرارگاه های نظامی و ... قابل بررسی است؛ اما با توجه به مواردی که در بالا ذکر شد می توان گفت جنگ شهرها یکی از تأثیرگذارترین اقدامات روانی علیه نیروهای مقابل در جنگ میان دو کشور است. وقتی سیاستمداران به روحیه کم مردم خود آگاه باشند در برداشتن قدم هایی برای ادامه درگیری با مراقبت بیشتری رفتار می کنند و شاید تن به ترک مخاصمه هم بدهند. شهرستان اندیمشک دارای وضعیت بسیار مهم منطقه ای بود که رژیم بعث در بررسی های خود به این مهم دست یافته بود و در سری اقدامات مربوط به جنگ شهرها به دنبال تضعیف روحیه شهروندان اندیمشکی و البته رزمندگان اسلام که در آن زمان در ایستگاه راه آهن برای اعزام به منطقه نبرد بودند، بود. رژیم بعثی با این فرضیه که شاید بتوان روحیه مردم را تضعیف کند و آنان را از ادامه جنگ دلسرد کند اقدام به چنین عمل ناجوانمردانه ای کرد و در آن روز افراد نظامی و غیرنظامی، از زن و کودک گرفته تا پیر و جوان را مورد حمله موشکی قرارداد. این عمل وحشیانه نیروی هوایی عراق علیرغم اینکه در روحیه مردم این سرزمین خللی وارد نکرد، بلکه آنان را در دفاع همه جانبه از میهن عزیزشان جسورتر کرد و در تشیع جنازه شهدای همشهری های خود شعار «جنگ تا پیروزی سر دادند».

منابع

- *آریا دوست، احسان، هیکی، احمد (۱۳۹۴)، «نقش راه آهن اندیمشک در جنگ تحمیلی»، مجموعه مقالات کنگره بین‌المللی تاریخ دانشگاه شهید بهشتی، تهران، از صفحه ۶۱ تا ۶۹
- *باقری، محمدحسین؛ عسگری، شاداب؛ (۱۳۸۸) جنگ تحمیلی؛ فرصتی رأی احیای عزت و شرف ایرانی؛ اندیشه عصر؛ تهران، چاپ اول
- *جمالی، اصغر؛ رستمی، محمود (۱۳۸۱) تاریخ نظامی جهان و هنر جنگ، تهران انتشارات دانشگاه افسری امام علی (ع) چاپ اول
- *جیم استار؛ (۱۳۸۰) مترجم: فیروزی، محمود؛ جنگ نه علم است، نه هنر؛ حرکت به سوی رشته‌ای جدید با عنوان "حرفه جنگ"؛ سیاست دفاعی «تابستان ۱۳۸۰ - شماره ۳۵؛ ۲۰ صفحه - از ۸۵ تا ۱۰۴
- *حسینی تاش، سید علی؛ (۱۳۸۷) بررسی مفهومی پدیده جنگ زمینی آینده نگرش راهبردی؛ فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۷ - شماره ۸۹ و ۹۰؛ ۲۴ صفحه - از ۸۳ تا ۱۰۶
- *رامتین، شهرام، (۱۳۸۷) تاریخ نظامی و هنر جنگ، انتشارات دانشگاه افسری امام علی (ع) تهران چاپ اول
- *روابط عمومی اداره کل ناحیه راه آهن زاگرس (اندیمشک) با همکاری حسینعلی مریدی مدیر وقت روابط عمومی اداره کل راه آهن ناحیه زاگرس.
- *شیرودی، مرتضی؛ (۱۳۸۴) جنگ، انواع، انگیزه‌ها و جنگ تحمیلی رواق اندیشه «مهر ۱۳۸۴ - شماره ۴۶؛ ۲۰ صفحه - از ۳ تا ۲۲
- *عصاریان نژاد، حسین؛ (۱۳۸۶) نقد و تحلیل کتاب: جنگ آینده در شهرها؛ نگرش راهبردی «اردیبهشت و خرداد ۱۳۸۶ - شماره ۷۹ و ۸۰؛ ۲۴ صفحه - از ۲۱۷ تا ۲۴۰
- *کمالی، محمد شریف، انسان‌شناسی جنگ و صلح، (۱۳۸۹) انتشارات سمیرا، تهران، چاپ اول
- *گروه اساتید؛ (۱۳۸۸)؛ معارف جنگ؛ هیئت معارف جنگ شهید صیاد؛ تهران؛ چاپ دوم
- *یحیوی؛ سید حسین؛ (۱۳۹۰)؛ جنگ شهرها؛ فصلنامه تخصصی مطالعات دفاع مقدس؛ بهار ۱۳۹۰؛ شماره ۳۶؛ ۱۲ صفحه از ۳۸ تا ۲۶
- *پور جباری، پژمان، اطلس جغرافیایی حماسی، خوزستان در جنگ، تهران، نشر سریر، ۱۳۸۹.